

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369547365> | LOG_0201

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT QUINQUAGESIMUM SEXTUM.

Alga coralloides. Sajor karang.
Agar agar carang.

Jam veræ subsequuntur Algæ, Malaiensibus generali nomine *Agar agar* dictæ, atque sub iis mox una obcurrit plantula, quam ob elegantem ejus formam primo proposuimus & præferimus, & cujus quatuor observavi species.

Primo. *Alga coralloides prima*; est arbuscula elegantior ramosa, non ultra tres quatuorve transversales digitos alta, quæ inferius caudicem gerit parvum, sed hic mox sese dividit in quatuor vel quinque rotundos & glabros ramulos, vix culmum vel filum velatorium crassos, atque hi iterum in innumeros minores distinguuntur, qui eriguntur instar foliolorum breviorum Fæniculi vel veri Crithmi, ita ut tota hæc arbuscula densam gerat frondem, ac superiora foliola seu apices nodosi quasi vel articulati videntur, sed vera non sunt. Ita ut tota plantula, si rami paulo magis introflexi essent, haud male referret rosam istam Hierochlytanam dictam.

Tota vero plantula non dura vel saxosa est, sed mollis & cartilaginea quasi, ad ramos semi pellucida, glabra, & viscoso mucro obducta, ita ut e manibus alicui prolabatur, si quis eam evellere tentet. Color varius est pro varietate fundi, quæ enim in planis crescit litoribus, plerumque alba est, læte rubro intermixto colore, quæ vero in magnis & nigris provenit scopulis sub aqua positis, plerumque obscure ruffa est instar Visci, spiratque fortiter odorem marinum, si primum ex aqua producat, saporis falsi est instar aliarum Algarum, si vero in aqua parum abluatur, falsa quodammodo est, ac proinde cruda edi potest.

Secundo. *Alga coralloides secunda*, paulo altior est præcedente, sed crassiores & firmos gerit ramos, qui superius in obtusos dividuntur apices, ac melius Coralliorum arbusculas referunt, nec tam viscosa est quam prior, coloris obscure instar Visci, in aliis vero infulis quoque alba, purpurea, & virefcens reperitur.

Tertio. *Alga coralloides tertia* ramulos gerit instar præcedentis, sed hi lati sunt, & distincti instar cristarum Galli, coloris viscini, sed non mucosi.

Quarto. *Alga coralloides quarta* primæ similis est, sed longiores gerit ramos, & tenuiora foliola, fere instar Millefolii, coloris viscini, non mucosa, sine femine & granulis.

Nomen. Latine *Alga coralloides*, & *Agarum coralloides*; Malaice *Sajor carang*, & *Agar agar carang*; Amboinice in Leytimora *Aysana* & *Aytsana*, h. e. *arbuscula ramosa*, item *Rume yar waccar* ex forma racemi Canariorum, qui fructibus onustus est, aliis *Lottu lottu*, & *Callocane*; Javanice & Baleyice *Bulung*; Macassarice *Dongi dongi*.

Locus. In planis reperitur arenosisque litoribus, non pura arena, sed fractis Coralliis testis, & inaniibus conchis testis, ubi fundus plerumque albus est. Ruffa & viscini coloris reperitur in Leytimoræ parte Zephyrea, in magnis & planis scopulis marinis, sub aqua semper positis, qui vel maris refluxu non multam retinent aquam. Non semper tamen magnis fixa est rupibus, sed lapillis, testis, & fragmentis Coralliorum, quæ cum ea simul extrahuntur, atque circa radicem aliam aliquando gerit plantam, foliola nempe tenuia & viridia seu segmenta ex classe subsequenti Lactucæ marinæ.

Apertum amat mare, circa quod non multi sunt fluvii dulces, unde non vel raro reperitur in Amboinensi sinu, sed in Leytimoræ parte Zephyrea Oma, Oeliasara, & in plana insula Nussa Cassa in Cayboibæ sinu sita.

Tres ultimæ species in quibusvis crescunt litoribus, ac vulgatiore sunt prima specie, quæ peculiariter *Lottu lottu puti* dicitur, uti tres ultimæ, obscura nempe ruffa, & viscini color *Lottu lottu metten*, *Harienhaur uun*, h. e. *Alga coralloides* vocatur.

Bulung quoque in cunctis scopulosis litoribus Baleyæ & Javæ Orientalis reperitur, præsertim circa Baleyæ pagum Lebæ, ubi dicitur, ferrum e terra excrefcere, ubi hanc Algam decurrente aqua ex scopulis marinis petunt.

Usus.

SES EN VYFTIGSTE HOOFDSTUK.

De Koraalsgewyze Alga-plant.

Nu volgen de eigentlyke Algæ, by de Malysers met een generalen naam *Agar agar* genaamt, en onder de zelve ten eersten een klein plantje, 't welk wy om zyn fraaje gedaante den voorrang geven, en waar van ik vier soorten aangemerkt hebbe.

I. *Alga coralloides prima*, is een aardig getakt boompje, niet boven drie of vier dwersvingeren hoog, beneden hebben ze een stammetje, maar dat verdeelt hem terfont in vier of vyf ronde, en gladde takjes, schaars een stroobalm of zeilgaarn dik, en dezelve haar wederom in ontelbare mindere, die over eind staan, als korte enkele blaadjes of den opregten *Crithmus*, zoo dat het geheele boompje een dikke bos wert, en de bovenste blaadjes of spitsjes gelyken wat knoppig of geleed, maar zyn het niet, zoo dat het geheele plantje, indien de takjes wat meer innerwaarts gekromt stonden, niet kwalyk gelykt na die zoo genoemde roos van Jericho.

Het geheele plantje is niet hard of steenagtig, maar week en krakebeinig aan de takken, half doorschynend, glad, en met een kleeverige slym behangen, zoo dat het iemand uit de handen glipt, als men 't uittrekken wil. De couleur is verschieden na de verschiedenheid der gronden. Want het geen op vlakke stranden groeit, is meest wit, met ligtrood gemengt, maar 't gaen op groote en zwarte klippen valt, die onder water staan, is meest donker-ros als slym, van een sterke zee-reuk, als zy eerst uit het water komen, ziltig gelyk andere Algæ, maar als men 't slegts een weinig in water afspoelt, zoo is het niet meer dan half brak, en dierhalven bekwaam om raauw te eeten.

II. *Alga coralloides secunda*, is wat hooger dan de voorgaande, maar heeft dikkere en styve takken, die zig boven in stompe spitzten verdeelen, en beter na regte Coraalboompjes gelyken, zoo slymerig niet als 't voorgaande, mede slymverwig van couleur, maar op andere Eilanden vindt men 't mede wit, purperverwig, en groenagtig.

III. *Alga coralloides tertia*, heeft takjes als 't voorgaande, maar die zyn breed, en verdeelt als *Hanekammen*, ook slymverwig, en niet slymerig.

IV. *Alga coralloides quarta*, is het eerste gelyk, dog heeft langere trossen, en fyndere blaadjes, schiebier als *Millefolium*, slymverwig, niet slymerig, zonder zaad en korreltjes.

Naam. In 't Latyn *Alga coralloides*. & *Agarum coralloides*; in 't Maleits *Sajor carang* en *Agar agar carang*; in 't Amboins, op *Lytimor* *Aysana*, en *Aytsana*, dat is veel-getakt boompje, item *Rume yar waccar*, na de gedaante van een *Kanary-tros* met vrugten bladen, by andere *Lottu lottu*, en *Callocane*; in 't Javans en *Baleits Bulung*; op *Macassar* *Dongi dongi*.

Plaats. Men vindt het op vlakke zandstranden niet in zuivere zand, maar alwaar gebrooke kraaltakjes, scherfjes, en lege schelpen leggen, 't welk gemeenelyk wit is. Het rosse en slymverwige vindt men op *Lytimors* Zuidzyde, op groote en vlakke zee-klippen, die altyd onder water staan, of by de ebbe niet veel water bebouden. Het is egter aan de groote klippen niet altyd vast, maar mede aan kleine steentjes, scherfjes, en stukjes van gebrooke kraalstenen, die men daar me uit trekt, hebbende omtrent de wortel zomtyds nog een ander gewas, te weten dunne groene blaadjes of riemkes, uit het geslagte van de volgende *Lactuca marina*.

Het wil een openbare zee hebben, daar omtrent niet veel zoete rivieren zyn. Wesbalven men 't niet of weinig vindt in de *Amboinsen* inbam, maar op *Lytimors* Zuidzyde *Oma*, *Oeliasar*, en op 't vlakke *Eiland Nussa Cassa* in *Caybolbos* bogt gelegen.

De drie laatste soorten wassen op allerhande stranden, en zyn gemeender dan de eerste zoorte, dewelke in 't byzonder *Lottu lottu puti* biet, gelyk de drie laatste donker rosse of slymverwige *Lottu lottu metten*, en *Harienhaur uun*, dat is *Kraalsteenige alga*.

Het *Bulung* werd ook op alle klippige stranden van *Baly* en *Oost-Java* gevonden, inzonderheid omtrent de *Balijche* *Negory Lebee*, daar men zegt, dat yzer uit de aarde groeit, alwaar ze deze *Alga* met aflopend water van de zee-klippen halen.

Gebruik.

Ufus. Non per totum reperitur anni tractum, saltem in Amboina sub finem pluviosorum mensium, ad finem Augusti & Septembris, quo tempore fructus Canarii incipiunt nigrescere, & uti cito oritur, sic etiam non diu viget, quam primum enim justam adquisierit magnitudinem, a maris undis relaxatur, & in litus projicitur, ubi foli exposita adeo gracilescit & contrahitur, ut nil fere superfit.

Qui eam evellere cupiunt, digitos obducere oportet calce vel fructibus Atoi contritis, ut parum rugosi sint, alioquin enim per glabram lævitatem adtrahi nequit, plurima autem ejus pars cruda editur, ac modo maceratur, vel abluitur in aqua recenti, dein exprimitur, ita ut maxima mucosi & falsi pars abeat, ac dein cruda editur cum Atsjar vel Dabbo dabbo, seu intinctu præparato ex succo Limonum, ac pauxillo Zingiberis, elegantem præbens inter dentes strepitum.

Macerata etiam ficcatur, tum aliquamdiu fervari potest, & leniter coqui in cibum. Si nimis vehementer coquatur, vel nimis diu in Limonum succo deponitur, plurimam perdit gratiam, & in mucum fere deliquescit.

Tres ultimæ species, omnes non admodum falsæ sunt, immo fere fatuæ, si in aqua macerantur recenti, unde æque crudæ edi possunt, quam prima species. Ex quorundam opinione omnes hæc species leniter coctæ, melioris sunt saporis quam crudæ, saltem meliores subsequente *Alga esculenta*. Macerata, & ad solem ficcata aceto & muria condiri potest, & per aliquod tempus loco Atsjar uti, sed non diu, quum nimis lenta sit.

Sunt quidam, sed qui erronee putant, ex hac *Alga* tempore *Corallia* crescere firma, quod nequit esse, quum hæc *Alga*, quam magna vel parva etiam sit, sive etiam alba, rubra, sive viridis, semper unius sit substantiæ, h. e. mollis & cartilagineæ, sed nunquam *Corallia*, quam minima etiam, mox saxosa sunt a primo ortu.

Tales errores plures apud plebem foveantur, cuncta nempe *Corallia* in initio fuisse *Algam*, quæ omnia experientia & diligens investigatio nos docent esse falsa.

Plures sunt ejus varietates juxta varias regiones, sed quæ facile ad quatuor enumeratas species referri possunt. In Japona ex iis Atsjar quoque componitur, admittis huic frustulis *Raphani minoris* seu *Radiculæ*.

N. B. Hæc *Alga coralloides* infra Tab. 76. fig. 3. exhibetur, quæ est forte *Tremellæ* marinæ species a *Dillenio Hist. Muscor. Tab. 9. fig. 8.* litt. E. expressa, & dicitur pag. 50. *Fucus maritimus parvus*, membranaceus, viridis, tenuissime divisus, seu potius *Alga ramosa* &c. *Michelii*, & *Muscus marinus*, seu *Coralloides lenta scenticulacea* J. B. apud *Plukn. Phyt. Tab. 47. fig. 13.*

Gebruik. Men vindt het niet 't gebeele jaar door, immers in Amboina by 't uitgaan van de regen Mousson. In 't einde van Augustus en September, om welke tyd de Kanarys beginnen zwart te werden, gelyk het schielelyk voort komt, zoo blyft het ook niet lange staan, want zoo dra het zyn volkomen wasdom heeft, werd het van de zee-baren los gespoeld, en op strand gesmeeten, daar het dan in de zon leggende zoodanig inkrimpt, dat 'er schielelyk niets over schielelyk.

Die het uittrekken willen, moeten bunne vingeren bestryken met kalk of gewreeven Atoens-vrugten, dat ze wat ruig werden, want anders is het zoo glad en slijberig dat men 't kwalyk uittrekken kan, het meeste deel hier van werd rauw gegeten, men spoelt of weekt het maar in vers water, en duurt het uit, dat de meeste slymerigheid en brakigheid daar van weg gaat, als dan eet men 't uit de hand met Atsjar of een Dabbo dabbo, dat is een zaauws, gemaakt van Limoensap en een weinig Gember, aangenaam knappende tusschen de tanden.

Men laat het uitgeverste ook wederom opdrogen, dan kan men 't een tyd lang bewaren, en zagtyes wederom opkoken om te eten, als men 't te hard kookt, of te lang in Limoensap laat leggen, zoo verliest het zyn meeste aangenaamheid, en vergaat schielelyk tot slym.

De drie laatste soorten zyn alle niet zeer ziltig, ja schielelyk, als men ze met vers water spoelt, weshalven zy zoo wel rauw kunnen gegeten worden als de eerste. Na zommiger gevoelen zyn alle deze soorten zagtyes opgekookt, schielelyk beter van smaak dan de rauwe, immers beter dan de volgende *Alga esculenta*, men kan het uitgeverste en in de zon gedroogde ook ingepekelden Azyn leggen, en een tyd lang als Azyn gebruiken, dog niet lange, om dat het te taai werd.

Daar zyn 'er nog zommige, die abusivelyk sustineren, dat uit deze *Alga* met 'er tyd vaste Craal-boompjes werden, 't welk niet zyn kan, vermits deze *Alga*, zy mag zoo groot en zoo klein zyn als ze wil, zoo wel witte, roode, en groene, altyd van eenderhande, dat is weeke en kraakbeeneige substantie gevonden werde, maar nooit Kraal-boompjes, precys van diergelyke fatsoen. Daar en tegen de minste Kraal-boompjes, zy mogen zoo klein zyn als ze willen, zyn zoo steenig van haar begin af.

Diergelyke dwalingen zyn 'er meer by 't gemeen volk, dat alle Kraalboompjes in 't eerst een *Alga* zoude zyn geweest, al het welk de ervaring en neerstig onderzoek ons leeren vals te zyn.

Daar zyn nog meer veranderingen na de verscheide Eilanden, die men ligt tot de vier voorgaande soorten brengen kan. In Japan maakt men mede Atsjar daar van, met snibbeltjes van Radys daar onder gemengt.

N. B. Deze Koraalsgewyze *Alga* is op de 76. Plaat fig. 3. verbeeldt, welke mogelyk is die soort van Zee-Tremella, die van Dillen. *Hist. Muscor. Tab. 9. fig. 8.* litt. E. afgebeeld is, en genaamt wert op pag. 50. de Zee-Fucus, die klein, vliësig, groen, en zeer fyn gedeelt is, ofte liever de takkige *Alga* &c van *Michelii*, en Zeemofsch, of Kroos als Koraal met Fenkels-bladeren, van J. B. by *Plukn. Phyt. Tab. 47. fig. 13.*

